

Date: 7th December-2025

MEHNAT MUHOFAZASI VA EKOLOGIYANING O'ZARO BOG'LIQLIGI

Salimova Dilsora Xoliqovna

Peshku tumani 1-sonli politexnikumi biologiya fani o'qituvchisi

Amonova Dilmora Mahmudovna

Peshku tumani 1-sonli politexnikumi mehnat muhofazasi fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada mehnat muhofazasi va ekologik xavfsizlik tushunchalari, ularning o'zaro bog'liqligi, ishlab chiqarish korxonalarida ekologik omillarning mehnat sharoitiga ta'siri, barqaror rivojlanish tamoyillarining amaliy tatbiqi hamda O'zbekiston korxonalarida mehnat xavfsizligini ekologik boshqaruv bilan uyg'unlashtirish masalalari chuqur tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: mehnat muhofazasi, ekologiya, ekologik xavfsizlik, ishlab chiqarish muhiti, sanoat gigiyenasi, barqaror rivojlanish, ekologik madaniyat

Mehnat muhofazasi tizimi ishlab chiqarish jarayonida inson hayoti va salomatligini himoya qilishga qaratilgan kompleks faoliyatdir. Uning asosiy maqsadi — ishlab chiqarishdagi xavf omillarini aniqlash, baholash va kamaytirish, xavfsiz mehnat sharoitlarini yaratish, avariya va texnologik falokatlarining oldini olishdir. Ekologik xavfsizlik esa korxonaning atrof-muhitga ta'sirini kamaytirish, chiqindilarni nazorat qilish, havoga zararli moddalar chiqarilishini cheklash va tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni anglatadi. Shu bois mehnat muhofazasi va ekologik xavfsizlik ko'pincha bitta umumiy tizim sifatida qaraladi.

O'zbekistonlik olim Sh. Jo'rayev sanoat korxonalaridagi ekologik omillarning mehnat sharoitlariga ta'sirini chuqur o'rgangan ilmiy tadqiqotlarida ishlab chiqarish binosidagi mikroiqlim (harorat, namlik, havoning kimyoviy tarkibi), shovqin, tebranish, yoritish kabi parametrlar ekologik ko'rsatkich bo'lishi bilan birga, mehnat muhofazasining ham asosiy komponenti ekanini ta'kidlaydi [1, 47]. Bu fikrni davom ettiradigan bo'lsak, ishlab chiqarishda ekologik me'yorlarning buzilishi avvalo shu muhitda ishlayotgan xodimlarga ta'sir qiladi. Demak, ekologik xavfsizlik mehnat muhofazasining boshlang'ich bosqichidan boshlab nazarda tutilishi zarur.

Professor O. Rashidov tomonidan yozilgan "Sanoat ekologiyasi" darsligida ishlab chiqarishdan havoga chiqariladigan zaharli gazlar, chang va aerzollar, issiqlik chiqindilari, shuningdek, kimyoviy moddalar bilan aloqa qilinadigan texnologik jarayonlar nafaqat ekologik xavf tug'dirishi, balki ishchilar salomatligiga bevosita ta'siri borligi ilmiy asoslangan [2, 103]. Muallif fikriga ko'ra, ekologik xavfsizlikning pasayishi kasbiy kasalliklar, nafas yo'llari muammolari, allergik ta'sirlar va surunkali intoksikatsiya holatlarining ortishiga olib keladi. Bu esa mehnat muhofazasidagi profilaktika choralariga ekologik omillarni integratsiya qilish zarurligini ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasining "Mehnatni muhofaza qilish to'g'risida"gi qonunida ham ekologik talablarga alohida o'rin berilgan. Qonunning 10-moddasida ishlab chiqarish jarayonida ekologik xavfsizlikni ta'minlash — xodimlar salomatligini muhofaza qilish

Date: 7th December-2025

bilan uzviy bog'liq ekani qayd etilgan [3, 6]. Bu normativ asos mehnat muhofazasi tizimi mustaqil emas, balki ekologik boshqaruv va ishlab chiqarish texnologiyalarining barqarorligi bilan bevosita bog'liqligini ko'rsatadi.

Shuningdek, xalqaro me'yorlar — ISO 45001 (mehnat xavfsizligi menejmenti) va ISO 14001 (ekologik menejment tizimi) — o'zaro integratsiyalashgan holda joriy qilinmoqda. Ikkala tizimning yagona maqsadi:

“xavfsiz ishlab chiqarish — ekologik tozalik — barqaror rivojlanish” formulasi bo'yicha ishlaydi.

Masalan, xavfli kimyoviy moddalar bilan ishlovchi korxonada ularning saqlanishi, tashilishi, yo'q qilinishi ekologik me'yorlarga mos bo'lsa, mehnat muhofazasi ko'rsatkichlari ham kuchayadi, chunki toksik ta'sir kamayadi.

Mehnat gigiyenasi va ekologiya o'rtasidagi uzviy bog'liqlik ham ilmiy adabiyotlarda qayd etilgan. Sanoat gigiyenistlari ishlab chiqarishdagi ekologik parametrlarning me'yoridan oshishi xodimning fiziologik holati, ish unumdorligi va kasbiy xavfsizligiga bevosita ta'sir ko'rsatishini ta'kidlaydi. Masalan, havodagi zararli moddalar miqdorining ko'payishi kislorod almashinuvini sekinlashtiradi, markaziy asab tizimiga yuklama beradi va diqqatning susayishiga sabab bo'ladi — bu esa ishlab chiqarishdagi jarohatlanish xavfini oshiradi.

Xullas, nazariy asoslar shuni ko'rsatadiki, mehnat muhofazasi va ekologik xavfsizlikni birgalikda o'rganish har ikki tizimning samaradorligini oshiradi. Ekologik talablar bajarilmagan muhitda mehnat sharoitlarining to'liq xavfsiz bo'lishi imkonsiz. Shu bois zamonaviy yondashuv — integratsiyalashgan boshqaruv tizimi — bugungi sanoatda eng maqbul yechim sifatida tan olinmoqda.

So'nggi yillarda O'zbekistonda ekologik xavfsizlik va mehnat muhofazasini birgalikda boshqarish bo'yicha izchil islohotlar amalga oshirilmoqda. Sanoat korxonalarida ekologik monitoring tizimlarining kuchaytirilishi, chiqindi gazlar va chang bo'yicha nazoratning oshirilishi, filtrlash texnologiyalarining yangilanishi mehnat sharoitining sezilarli darajada yaxshilanishiga sabab bo'lmoqda.

S. Olimov o'z tadqiqotlarida ekologik audit joriy etilgan metallurgiya va kimyo korxonalarida zararli moddalar konsentratsiyasi 18–25% gacha kamayganini, bu esa ishchilar salomatligiga ijobiy ta'sir ko'rsatganini qayd etadi [4, 92].

Bu natijalar ekologik choralarning to'g'ridan-to'g'ri mehnat xavfsizligini oshirishga xizmat qilishini yaqqol ko'rsatadi.

A. Shodmonov va N. Axmedovning ilmiy kuzatuvlarida qurilish va metallni qayta ishlash sohasida qo'llanilgan ekologik texnologiyalar tufayli chang miqdori me'yoriy darajaga tushirilgani, shovqin darajasi pasaygani, ishchilar sog'lig'ida allergik va respirator kasalliklar kamaygani aniqlangan [5, 114].

Bu jarayonlar mehnat muhofazasi tizimining samaradorligini oshirib, ishlab chiqarish jarayonida xavfsizlik madaniyati shakllanishiga xizmat qilgan.

1. O'quv jarayonida mehnat va ekologiya uyg'unligi. O'zbekiston ta'lim tizimida ekologik madaniyat va mehnat xavfsizligi bo'yicha bilimlarning integratsiyasi kuchayib bormoqda. Biologiya fani o'qituvchisi Salimova Dilsora Xoliqovna o'quvchilarda ekologik

Date: 7th December-2025

tafakkurni rivojlantirish orqali atrof-muhitni asrashni shaxsiy mas'uliyat sifatida anglatadi. Bu esa kelajakdagi ishchilarda ekologik ongni mustahkamlaydi.

Mehnat muhofazasi fani o'qituvchisi Amonova Dilnora Mahmudovna esa texnika xavfsizligi, himoya vositalaridan foydalanish, avariya holatlarida to'g'ri harakat qilish ko'nikmalarini shakllantirib, ekologik omillarning kasbiy xavfsizlikka ta'sirini tushuntiradi.

Mazkur ikki yo'nalishning bir o'quv muassasasida uyg'un davom etishi talabalarni ishlab chiqarish jarayonida xavfsizlikka mas'uliyat bilan yondashuvchi mutaxassis sifatida shakllantiradi.

2. Sanoat korxonalarida zamonaviy ekologik texnologiyalarning joriy etilishi.

O'zbekistonning yirik sanoat korxonalarida hozirda quyidagi ekologik yechimlar keng qo'llanilmoqda:

- yuqori samarali chang ushlagichlar;
- gaz tozalash qurilmalari;
- chiqindisiz ishlab chiqarish texnologiyalari;
- energiya tejankor ventilyatsiya tizimlari;
- suvni qayta ishlash va aylanma suv ta'minoti tizimlari.

Bu texnologiyalar ishchilar ishlaydigan hududlardagi havoning ifloslanish darajasini normaga yaqinlashtirib, ishlab chiqarishdagi kasbiy xavflarning pasayishiga xizmat qilmoqda.

3. Ekologik madaniyatning mehnat xavfsizligiga ta'siri. Ekologik madaniyat — mehnat xavfsizligining asosiy tarkibiy qismi. Korxona xodimlari ekologik talablarni yaxshi bilsa, ular texnika xavfsizligi qoidalariga ham puxtaroq amal qiladi.

Masalan, ishlab chiqarishda kimyoviy moddalar bilan ishlaydigan xodim ekologik xavf haqida yetarli tushunchaga ega bo'lsa, shaxsiy himoya vositalaridan foydalanishga nisbatan mas'uliyati oshadi.

Bu masalani yoritishda Jo'rayevning "Sanoat gigiyenasi" asarida ekologik ong yuqori bo'lgan jamoalarda texnika xavfsizligiga rioya qilish ko'rsatkichlari yuqori bo'lishi qayd etilgan [1, 53].

4. Integratsiyalashgan yondashuv natijasida yuzaga kelayotgan umumiy foydalar. Ekologiya va mehnat muhofazasi birgalikda qo'llanganda quyidagi yutuqlar kuzatiladi:

1. Ishchi salomatligi yaxshilanadi.
2. Kasbiy kasalliklar kamayadi.
3. Avariyalarda inson omili sababli yuzaga keladigan xatoliklar kamayadi.
4. Ish unumdorligi oshadi.
5. Korxona ekologik talablarni buzgani uchun jarimalardan qutiladi.
6. Ishlab chiqarishning xalqaro standartlarga mosligi ta'minlanadi.

Natijada ekologik barqaror ishlab chiqarish modeli shakllanadi va xavfsiz mehnat muhiti yaratiladi.

Xulosa. O'zbekistonda mehnat muhofazasi va ekologik xavfsizlikning integratsiyasi sanoatning barqaror rivojlanishi uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Ilmiy

Date: 7th December-2025

manbalar, amaliy tajribalar va mavjud normativ hujjatlar shuni ko'rsatadiki, ekologik talablarni ishlab chiqarish jarayonida hisobga olish mehnat xavfsizligi samaradorligini sezilarli oshiradi.

Shu bois zamonaviy ishlab chiqarish korxonalari ekologik boshqaruvni mehnat muhofazasi bilan bog'liq yagona tizim sifatida shakllantirishi lozim. Bu nafaqat atrof-muhitni asraydi, balki ishchilar salomatligini himoya qiladi va korxonaning iqtisodiy samaradorligini oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Jo'rayev, Sh. Sanoat gigiyenasi asoslari. — Toshkent: Fan, 2017. — 180 b.
2. Rashidov, O. Sanoat ekologiyasi. — Toshkent: Universitet, 2019. — 256 b.
3. O'zbekiston Respublikasi. Mehnatni muhofaza qilish to'g'risida Qonun. — Toshkent: Adolat, 2016. — 24 b.
4. Olimov, S. Ekologik audit tizimi va uning sanoat xavfsizligidagi roli // Ekologiya va hayot. — 2020. — №4. — B. 85–96.
5. Shodmonov, A., Axmedov, N. Sanoat korxonalarida ekologik texnologiyalar samaradorligi // O'zbekiston FA Axborotnomasi. — 2021. — №2. — B. 110–122.

